

Haxhi ADEMI

**INTERPRETIMI I LITERATURËS HISTORIOGRAFIKE
SHQIPTARE PËR RIPUSHTIMIN JUGOSLLAV TË
KOSOVËS DHE LUFTËN E DRENICËS (1944/1945)**

**Ripushtimi jugosllav i Kosovës dhe aneksimi i saj
nga Serbia**

Para se të trajtohet çështja e ripushtimit të Kosovës sipas historiografisë shqiptare, shkarazi do të japim informacione bazike se si Kosova në vend që të fitojë të drejtën e vetëvendosjes dhe bashkimit me shtetin shqiptar, siç edhe u shprehën në Rezolutën e Konferencës së Bujanit, u ripushtua nga Jugosllavia, konkretisht nga Serbia.

Për më tepër, aneksimi i Kosovës dhe i hapësirave të tjera shqiptare nga ana e Jugosllavisë është përgatitur qysh gjatë përpjekjeve që u bënë për realizimin e marrëveshjes midis Këshilli Nacional Çlirimtar i Jugosllavisë (KNÇJ) dhe qeverisë mbretërore të Jugosllavisë në emigracion. Bisedimet e realizuara ndërmjet tyre u konkretizuan me “Marrëveshjen Tito – Shubashiq” (16 prill 1944) që u zhvilluan në bazë të vendimeve të Konferencës së Moskës, Teheranit dhe Jaltës, të cilat shprehën interesat e Fuqive të Mëdha

për ndarjen e sferave të interesit në Ballkan, duke mos përjashtuar dhe Jugosllavinë.¹

Kjo marrëveshje pati për pasojë aneksimin e Kosovës nga Serbia akt që u zyrtarizua në Kuvendin e Prizrenit, që i zhvilloi punimet në korrik të vitit 1945. Megjithëse sipas studiueses Sabile Keçmezi-Basha, ky kuvend nuk ishte as i pari dhe as i fundit, i cili solli vendime që Kosova të aneksohej nga Serbia e Jugosllavia. Pra, sipas saj, Kuvendi i Prizrenit kërkonte vetëm formalisht “*verdict të popullit*”, ndërsa aneksimi i Kosovës kishte filluar qysh më herët.²

Pas vendosjes së administratës ushtarake në Kosovë, më 18 shkurt 1945, në mbledhjen që është mbajtur në Beograd është bërë dhe plani përfundimtar për aneksimin e Kosovës.³ Problemi i aneksimit të Kosovës në kuadër të Republikës së Serbisë është shtruar edhe në mbledhjen e Jashtëzakonshme të Këshillit Antifashist Nacionalçlirimtar të Serbisë, që është mbajtur në Beograd nga 7-9 prill 1945. Në anën tjetër, kjo çështje nuk është diskutuar fare në Kosovë, ku qe vendosur Administrata Ushtarake.⁴

Studiuesja Ana Lalaj ka ofruar dokumente britanike që kanë të bëjnë me Kosovën e vitit 1945. Kështu, regjistrimet britanike flasin për vendosjen e Administratës Ushtarake në Kosovë, për mobilizimin e meshkujve shqiptarë kosovarë nga 16-60 vjeç, për masakrën e Tivarit e deri tek aneksimi i Kosovës. Këto dokumente kanë fiksuar procedurat manipuluese të ndjekura nga Beogradi për aneksim, që nga mbledhja e parë e ASNOS (Këshilli Antifashist Nacionalçlirimtar i Serbisë), 7 – 9 prill 1945, tek lajmi që Radio

¹ Muhamet Shatri, *Kosova në Luftën e Dytë Botërore*, Instituti i Historisë, Prishtinë, 1997, f.301-313.

² Sabile Basha-Keçmezi, *Shqipëria, pikë referimi për forcat nacionaliste në Kosovë, 1944-1945*, Studime për Historinë Ushtarake, Instituti i Studimeve të Historisë Ushtarake, 2014, f.137.

³ M. Shatri, *Kosova në Luftën e Dytë Botërore...*, f.302.

⁴ Lefter Nasi, *Ripushtimi jugosllav i Kosovës, (shtator 1944-1945)*, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë, 1994, f. 101.

Beogradi dha më 10 prill 1945, ora 13.30 e deri tek heshtja e Këshillit Nacionalçlirimtar të Shqipërisë.⁵

Kështu, historiografia shqiptare, por jo vetëm, në etapa të ndryshme të historisë, varësisht nga rrethanat e jashtme dhe të brendshme, politike, ekonomike, e kulturore ka arritur rezultate të vyeshme në disa periudha sikundër që ka ngecur në disa të tjera. Natyrisht, që si rezultat i rrethanave të sipërthëna, edhe çështjet apo temat e caktuara historike janë trajtuar nga dimensione të ndryshme, duke shfrytëzuar qasje të ndryshme, të cilat kanë quar në rezultate diametralisht të kundërta.

Ndër çështjet më të diskutuara në historiografinë shqiptare, që rezultatet e saj në periudhën komuniste me atë postkomuniste janë diametralisht të kundërta janë: çështja e ripushtimit të Kosovës (1944-45), e që në periudhën e diktaturës komuniste andej dhe këtej kufirit konsiderohej si çlirimi i Kosovës, pastaj Konferenca e Bujanit, platforma e të cilës u bë një “temë tabu”, që për 50 vjet askush nuk guxoi të shkruante për të⁶, etj. Mirëpo, në historiografinë komuniste ka tema të anatemuara, për arsye po ashtu të sipërthëna më lart, të cilat ose janë trajtuar fare sipërfaqësisht, duke mohuar rolin dhe rëndësinë e tyre në histori, ose nuk janë përmendur në asnjë punim. Një çështje e tillë është padyshim Lufta e Drenicës apo Lufta me në krye Shaban Polluzhën, që në historiografinë komuniste, nuk është trajtuar thujse në asnjë punim.

Ndër historianët dhe studiuesit më të njohur të cilët trajtuan problematika të periudhës së Luftës së Dytë Botërore në përgjithësi dhe të çlirimit (ripushtimit) të Kosovës në veçanti janë: në Kosovë janë akademik Ali Hadri, historianët Fehmi Pushkolli, Izber Hoti, Seit Lipa, Muhamet Shatri, Fehmi Rexhepi, SabileBasha-Keçmezi, Sabit Syla etj., ndërsa në Shqipëri janë: Xhelal Gjeçovi, Muharrem

⁵ Ana Lalaj, *Dosjet e Luftës*, Botimet Toena, Tiranë, 2014, f. 172.

⁶ Lefter Nasi & Ana Lalaj, *Mbi qëndrimin e udhëheqjes së PKJ dhe të PKSH ndaj vendimeve të Konferencës së Bujanit*, Studime Historike, 1993 (1-4), Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë& Instituti i Historisë, Tiranë, 1997, f. 133.

Dezhgiu, Tahir Mala, Myftar Memia, Ana Lalaj, Lefter Nasi, Paskal Milo, Ndreçi Plasari, Kasem Biçoku, Marenglen Kasmi etj.,

Mirëpo, duhet të theksohet fakti se ka pasur historianë dhe studiues të cilët kanë shkruar vepra apo trajtesa historike edhe në periudhën e komunizmit edhe pas viteve 90-të. Dhe për më tepër të njëjtët autor, çështjet e njëjta i kanë trajtuar në dimensione të ndryshme.

Të gjitha veprat apo trajtesat historike të këtyre historianëve, andej dhe këtej kufirit dhe të dy periudhave historike, do të trajtohen më hollësisht për të parë dhe ballafaquar arritjet e tyre shkencore, në mënyrë që të vijmë më pranë të vërtetës historike rreth çështjes së çlirimit apo ripushtimit të Kosovës pas Luftës së Dytë Botërore.

Trajtimi i ripushtimit jugosllav të Kosovës nga historiografia shqiptare në periudhën komuniste (1945 – 1990)

Historiografia shqiptare në periudhën e komunizmit me gjithë rrethanat e përgjithshme politike ka shënuar hapa të fuqishëm drejt konsolidimit të saj. Pra, sipas disa studiuesve, gjatë viteve 50-të e 60-të të shek.XX, u vunë bazat e një historiografie të mirëfilltë nga një kuadër profesional. Megjithatë, fakti që themelet e historiografisë shqiptare u vunë në të dy anët e kufirit, në periudhën e sistemit komunist nënkupton kufizime të ndjeshme të saj.⁷ Historiografia shqiptare gjatë kësaj periudhe u zhvillua, siç e theksuam më lart edhe tek popullsia shqiptare që jetonte në territoret e ish-Jugosllavisë, ngase gjatë viteve 60-ta dhe 70-tëu krijuan institucionet më të larta të cilat bartën barrën e shkrimit të veprave historike. Por zhvillimi i shkencës së historisë në veçanti, ishte mjaft i vështirë, për faktin se popullsia shqiptare iu nënshtrua teorisë marksiste-leniniste, si dhe ideologjisë së krijimit të një kombi të ri jugosllav, që në fakt nuk kishte asgjë të përbashkët me historinë, kulturën dhe traditën

⁷ Emine Arifi-Bakalli, *Çështje nga historia moderne dhe bashkëkohore*, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2011, f. 133.

shqiptare.⁸ Në periudhën e sistemit komunist, derisa veprat e botuara nga institucionet shqiptare në Kosovë dhe në viset e tjera të ish Jugosllavisë, rishikoheshin dhe censuroheshin nga pushteti jugosllav, në anën tjetër, në Tiranë, veprat e botuara në këtë periudhë karakterizohen me ngjyrimet politike të kohës. Pra, regjimi komunist eliminoi jo vetëm rivalët politikë, por edhe mendimet dhe idetë alternative.⁹

Vlen të theksohet se interpretime të ndryshme të ngjarjeve me rëndësi në historiografinë shqiptare janë permanente, për të gjitha periudhat kohore dhe për të gjitha çështjet e trajtuara, andaj nuk bën përjashtim as çështja të cilën e kemi objekt studimi. Andaj, sipas studiuesve, edhe sot e kësaj dite ka mëdyshje se a u çlirua apo u ripushtua Kosova. Këto mëdyshje, natyrisht që lidhen ngushtë me zhvillimin e luftës kundërfashiste në Kosovë. Mirëpo, nisur nga fakti se në periudhën kohore në të cilën janë botuar këto vepra, mendimi dhe opinionin ndryshe, nënkupton kundërshtimin e pushtetit serb në Kosovë, ndërsa në Shqipëri, kundërshtimin e Partisë së Punës, andaj edhe lëshimet e tilla janë të njohura.¹⁰

Mirëpo, për këtë problematikë dhe periudhë kohore (1941-1945) dhe çështjen e “çlirimit” (ripushtimit) të Kosovës si dhe pjesëmarrjen e shqiptarëve në Lëvizjen Nacionalçlirimtare (LNÇ) të

⁸ Izber Hoti, *Në udhëkryqet e historisë dhe të historiografisë shqiptare*, Instituti i Historisë, Prishtinë 2003, f.276.

⁹ Dritan Egro, *Historia dhe Ideologjia, Një qasje kritike studimeve osmane në historiografinë moderne shqiptare* (nga gjysma e dytë e shek. XIX deri më sot), Maluka, Tiranë, 2007, f. 113.

¹⁰ E njëjta gjendje ishte edhe tek historiografia komuniste në Maqedoni, e cila nuk ishte aspak objektive, ngase ndiqte direktivat e partisë komuniste. Kështu, kontradiktore janë edhe shkrimet historike rreth çlirimit të Tetovës. Kjo ngase në Historinë e Popullit Shqiptar, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Toena: Tiranë, 2008, vëll. IV, thuhet: “Në mesin e nëntorit 1944, popullsia e Tetovës, e mbështetur nga forcat e Brigadës IV Shqiptare, u ngrit në kryengritje, çarmatosi policinë dhe më 16 nëntor vendosi pushtetin nacionalçlirimtar”, ndërsa, historiografia komuniste maqedonase, ka thurur legjenda që aspak nuk kanë të bëjnë me realitetin. Shembull tipik është historiani Boro Çaushev-i, kur shkruan punime rreth “Çlirimit të Tetovës”.

Jugosllavisë, kontributin më të madh në historiografinë shqiptare të periudhës së komunizmit e ka dhënë dr. Ali Hadri. Në veprën e tij jepen informacione të bollshme rreth trajtimit të problematikës së pjesëmarrjes së kombësisë shqiptare në LNÇ të Jugosllavisë. Për më tepër, në një punim me titull *“Specifika e Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Kosovës 1941-1945”*, publikuar në revistën “Kosova”, nr. 2, botuar nga Enti i Historisë së Kosovës më 1973, studiuesi Hadri, ndër të tjera thotë: *“Popujt e Kosovës i kanë dhënë kontribut LNÇ të Jugosllavisë. Ai është i rëndësishëm jo vetëm për shkak se pushtuesi nuk ka pasur as këtu prapavijë të sigurtë, por edhe për shkak se një numër i madh njerëzish nga kjo krahinë kanë hyrë në UNÇJ, kanë marrë pjesë në luftimet për çlirimin definitiv të vendit [...]. Nga fundi i vitit 1944 e gjer në maj të vitit 1945, UNÇ e Kosovës dhe e Metohisë kishte nëntë brigada, të cilat bashkë me njësitet ushtarake të prapavijës kishin afër 50.000 luftëtarë, gjë që është kontribut i rëndësishëm i popujve të kësaj krahine Luftës Nacionalçlirimtare”*¹¹. Nga ky artikull shkencor, vërehet qartë që vetëm përdorimi i prapashtesës “Metohi”, nga autori dëshmon për mungesën e pavarësisë profesionale nga ana e organeve shtetërore, pa hyrë më tej në përmbajtjen e tekstit. Ndërsa, Fadil Hoxha ishte një autor tjetër, që njëherit ishte edhe në pozitat më të larta të asaj kohe në Kosovë, në një punim të botuar në revistën “Kosova”, nr.9-10, të Institutit të Historisë së Kosovës, ndër të tjera thotë: *“Është e vërtetë se edhe në Kosovë është ditur mjaft mirë për vijën e bashkimit dhe të vëllazërimit dhe për luftën e okupatorit dhe shërbëtorëve të tij. Kjo ishte pikënisje e LNÇ dhe e çdo komunisti [...]. Frika nga kthimi i së vjetrës ishte gjithnjë prezente. Vetëm pas arritjes në Kosovë, të artikullit të Titos ‘Çështja nacionale në Jugosllavi në dritën e LNÇ-së’, në fillim të vitit 1943, të cilin nëpër mbledhje filluam ta studiojmë, ta përpunojmë dhe ta popullarizojmë në masa, u bë e*

¹¹ Ali Hadri, *Specifika e lëvizjes nacionalçlirimtare të Kosovës 1941-1945*, “Kosova”, nr. 2, Enti i Historisë së Kosovës, Prishtinë, 1973, f. 21 dhe në punimin me temë *Linja e PKJ në formimin e fuqive të armatosura revolucionare të LNÇ-së dhe zbatimi i saj në kushtet specifike të Kosovës*, Instituti i Historisë së Kosovës, nr.9-10, Prishtinë, 1980-1981, f. 26.

qartë se me anë të luftës së armatosur po luftojmë për çlirimin nacional dhe social, për barazinë e shqiptarëve, serbëve, malazezëve dhe të tjerëve dhe se në këtë mënyrë po viheshin themelet e bashkësisë kosovare, d.m.th., themelet e autonomisë".¹² Ndërsa, sa i përket pjesëmarrjes së popullsisë së Kosovës në LNÇ, autori thotë se janë 50 mijë shqiptarë, që në proporcion me numrin e banorëve, i bie që çdo i njëmbëdhjeti qytetar i Kosovës të ishte në radhët që autori e quan Ushtria e famshme Nacionalçlirimtare e Titos.¹³ Megjithëse Lëvizja Nacionalçlirimtare dhe lufta e armatosur në Kosovë masivizohen në fazën përfundimtare të çlirimit të vendit, sepse pikërisht në atë kohë përfshihen në to edhe masat shqiptare fshatare, të cilat e përbënin pjesën dërrmuese të popullsisë.¹⁴

Për vendosjen e pushtetit ushtarak në Kosovë, në shkurt të 1945-ës, historiani AliHadri në një artikull botuar në revistën "Kosova" të Institutit të Historisë së Kosovës, në vitin 1980-1981, ndër të tjera shtron një varg pyetjesh rreth kësaj çështjeje, që ka provuar më pas t'iu japëshpjegime të hollësishme disa prej tyre. Megjithëse autori trajton me mjaft guxim këtë temë tejet delikate, duke hedhur disa pyetje të rëndësishme, ajo që të bie në sy është pyetja "*pse ndryshoi përbërja e Shtabit që ekzistonte para vendosjes së pushtetit ushtarak, i cili udhëhoqi me sukses luftën përfundimisht me çlirimin e Kosovës*". Një autor tjetër që mendon se Kosova është çliruar më 1944, është edhe FehmiPushkolli, i cili në një punim në revistën "Kosova" nr. 13-14, të botuar më 1985, ndër të tjera shkruan: "*Krahina e Kosovës dhe Metohisë u çlirua në nëntor të vitit 1944, por lufta nuk kishte përfunduar, prandaj forcat e UNÇJ dhe AP të Kosovës dhe të Metohisë vazhduan luftën në drejtim të frontit të Sremit dhe në drejtim të Malit të Zi*".¹⁵

¹² Fadil Hoxha, *Forcat e armatosura revolucionare të Luftës Nacionalçlirimtare të Kosovës më 1941-1945, I*, Instituti i Historisë së Kosovës, nr.9-10, Prishtinë, 1980-1981, f. 5-6.

¹³ *Po aty*, f. 14.

¹⁴ *Po aty*, f. 24-25.

¹⁵ Fehmi Pushkolli, *Formimi i Komitetit Nacional të shqiptarëve të Kosovës dhe të Metohisë dhe veprimtaria e tij deri në korrik të vitit 1945*, "Kosova", nr.13-14,

Po ashtu, historiani Izber Hoti, në një punim, kur flet për të rinjtë antifashistë të Prishtinës dhe rrethinës, ndër të tjera, thotë se pas çlirimit të Prishtinës, rinia antifashiste u tubuan dhe zgjodhën Komitetin e Ri të vendit e të rrethit. Pra, edhe ky autor e quan çlirim aktin e largimit të forcave nazifashiste dhe triumfin e forcave të LNÇ-së.¹⁶ Që aktin e ripushtimit të Kosovës më 1944, historiografia e periudhës komuniste e quan çlirimin e Kosovës, e dëshmon edhe sesioni shkencor me titull “Njësitët e armatosura të lëvizjes nacionalçlirimtare të Kosovës 1941-1945” organizuar nga Instituti i Historisë Prishtinë, mbajtur më 14-15 dhjetor 1974. Esenca e të gjitha punimeve ishte, që falë Luftës Nacionalçlirimtare të Jugosllavisë, gjegjësisht të Kosovës, erdhi deri tek çlirimi i vendit nga pushtuesit.¹⁷

Nga çfarë u tha më lart del që historiografia komuniste shqiptare, konstatonte se në këtë periudhë është çliruar Kosova. Këtë e dëshmon më së miri ky pasazh: *“është e njohur lufta heroike e partizanëve të Ushtrisë nacionalçlirimtare shqiptare, jo vetëm për çlirimin e Kosovës, por edhe të shumë krahinave të tjera të Jugosllavisë”*.¹⁸

Për më tepër në hyrje të librit *Historia e Popullit Shqiptar*, vëll. II, botuar më 1969, ndër të tjera thuhet: *“Një rëndësi e madhe për studimin e problemeve të historisë së re dhe të sotme të Shqipërisë kanë veprat dhe fjalimet e udhëheqësve të Partisë dhe të shtetit tonë, në të cilat u bëhet një analizë e thellë shkencore këtyre*

Instituti i Historisë së Kosovës, Prishtinë, 1985, f. 141.

¹⁶ Izber Hoti, *BRKJ dhe rinia përparimtare e Prishtinës dhe rrethinës 1919-1945*, “Kosova”, nr.8, Enti i Historisë së Kosovës, Prishtinë, 1979, f. 196. Rreth “çlirimit” të qyteteve të Kosovës, për më tepër shih: Shaban Hashanin, Fehmi Rexhepin, Drita Halimi-Statovcin, etj., ku flasin, ndër të tjera, për çlirimin e Ferizajt, të Gjilanit, etj., në nëntor të vitit 1944.

¹⁷ Seit Lipa, *Kontribut shkencor 30 vjetorit të çlirimit të Kosovës*, “Kosova”, nr. 3, Enti i Historisë së Kosovës, Prishtinë, 1974, f. 523.

¹⁸ Tahir Mala e Myftar Memia, *Disa momente të luftës nacionalçlirimtare në Malësinë e Gjakovës dhe ndihma e saj në zhvillimin e lëvizjes nacionalçlirimtare në Kosovë*, “Studime Historike”, nr. 1, Tiranë, 1970, f. 47.

problemeve”¹⁹. Nga ky pasazh nënkuptojmë që historiografia e periudhës komuniste më shumë bazohet tek rezultatet “shkencore” që bëheshin në zyrat e Partisë së Punës, sesa në punën e pavarur të studiuesve shkencorë. Ndërsa, historiografia shqiptare në Kosovë përballej me vështirësi të shumta, ngase puna shkencore ishte identifikuar si veprimtari antishtetërore. Seleksionimi që iu bëhej çështjeve të ndjeshme historike, siç është shembull Lufta e Drenicës më 1945, kontrolli i plotë i shtypit dhe propaganda në favor të regjimit, kishin si qëllim të pengonin të vërtetën për historinë dhe historiografinë shqiptare. Pra, në periudhën e Jugosllavisë totalitare, ku çdo gjë ishte e politizuar, nuk shpëtoi as historiografia shqiptare, e cila u kontrollua dhe u pengua nga organet shtetërore. Ky politizim u shfaq në faktin se gjithë zhvillimi i proceseve historike duhej lidhur vetëm me faktorin serbo-sllav, me rolin e shtetit dhe luftën e tyre për çlirim.²⁰ Andaj, në historiografinë shqiptare të periudhës komuniste dominon teza se Kosova u çlirua, pas largimit të forcave gjermane nga Kosova më 1944.

Trajtimi i ripushtimit jugosllav të Kosovës nga historiografia shqiptare në periudhën postkomuniste (1990 – 2015)

Meqë trajtuam më lat mangësitë e historiografisë shqiptare në kohën e komunizmit, më poshtë do të trajtojmë veprat e botuara nga fillim vitet 90-të, që për objekt studimi kanë çështjen e ripushtimit të Kosovës më 1944 dhe Luftën e Drenicës.

Kështu, mund të konstatojmë që në fillim se hapa të dukshëm ka shënuar historiografia shqiptare gjatë viteve 90-të të shek. XX dhe më tej, ku janë publikuar disa monografi e punime shkencore të

¹⁹ *Historia e popullit shqiptar II*, Universiteti Shtetëror i Tiranës & Instituti i Historisë dhe Gjuhësisë, Enti i Botimeve Shkollore i RSS Reparti- Prishtinë, 1969, f. 7-31.

²⁰ Sabile Keçmezi – Basha, *Trajtimi i figurës së Isa Boletinit në historiografinë shqiptare*, Konferenca Shkencore “*Isa Boletini në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare*”, Instituti i Historisë “AliHadri”- Prishtinë, Instituti i Historisë- Tiranë dhe Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve- Shkup, Prishtinë, 2015, f. 38.

rëndësishme, artikuj të shumtë me vlera shkencore, vepra, kumtesa e trajtesa që shënojnë kthesë në historiografinë shqiptare, që për temë trajtimi kishin çështjet e sipërthëna.

Ndryshimet e mëdha që ndodhën pas rënies së komunizmit në Shqipëri e më gjerë, ndikuan në të gjitha fushat e tjera, ku natyrisht nuk bën përjashtim fusha e shkencës, gjegjësisht shkencës së historisë.²¹ Qasjet e reja të hulumtimit, të studimit, të shqyrtimit e të trajtimit të së kaluarës ishin të nevojshme, për më tepër të domosdoshme, ngase, historiografia e mëparshme, siç e kemi theksuar më parë, ballafaqohej me subjektivitetin dhe njëanshmërinë, që ndikoi mjaft në lindjen dhe zhvillimin intelektual të historianëve në veçanti dhe të shkencës së historisë në përgjithësi. Këto mangësi të historiografisë shqiptare të periudhës së komunizmit gjatë viteve 90-të duhej të tejkaloheshin nga studiuesit e rinj, jo vetëm historianë, ngase tani rrethanat kërkonin dhe shtronin nevojën e rishkrimit të historisë, por natyrisht me metoda, ide, qasje, burime dhe pikëpamje të reja.²²

Ndërveprat e para të periudhës postkomuniste, që për objekt studimi kishte çështjen e ripushtimit të Kosovës në përfundim të Luftës së Dytë Botërore ishte vepra e historianit Lefter Nasi “Ripushtimi i Kosovës, shtator 1944 – korrik 1945”, botuar nga Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë dhe nga Instituti i Historisë në Tiranë më 1994, pastaj u botua punimi shkencor me titull “Vetëvendosja e Kosovës në dritën e Lëvizjes Antifashiste” e historianit Muhamet Pirraku etj.²³

Pra, përpjekjet e para për të ndriçuar të vërtetën historike rreth ripushtimit të Kosovës në këtë periudhë janë të këtyre autorëve, të cilët nëpërmjet veprave të sipërthëna ofrojnë fakte për ripushtimin e Kosovës, duke hedhur idenë e deriatëhershme, të ngulitur nga

²¹ Izber Hoti, *Në udhëkryqet e historisë dhe të historiografisë shqiptare*, Instituti i Historisë, Prishtinë, 2003, f.272.

²² *Po aty*, f. 233.

²³ Muhamet Pirraku, *Vetëvendosja e Kosovës në dritën e Lëvizjes Antifashiste*, “Gjurmime Albanologjike” (Seria e shkencave historike), nr.21, Prishtinë, 1991, f.7-38.

historiografia komuniste se Kosova është çliruar nga forcat nacionalçlirimtare më 1944.

Më pas, do të trajtojmë edhe vepra të tjera që për objekt studimi kanë çështjen e ripushtimit të Kosovës (1944-1945), e që janë botuar pas rënies së komunizmit, nga historianë dhe studiues të ndryshëm, që si rezultat i krijimit të rrethanave të reja politike janë të zhveshura nga dogmat marksiste, nga paragjykimet e nga diktati i partisë-shtet. Të tilla janë vepra e prof. Muhamet Shatrit “*Kosova në Luftën e Dytë Botërore*”, e cila paraqet përpjekjen e parë serioze në historiografinë shqiptare postkomuniste për trajtimin e gjithanshëm të çështjes së Kosovës dhe shqiptarëve gjatë viteve të luftës.²⁴

Për çështjen e “çlirimit” (ripushtimit) të Kosovës kemi edhe artikullin e Kasem Biçokut²⁵, i cili po ashtu jep fakte dhe gjykime të reja rreth ripushtimit të Kosovës në fund të luftës. Po ashtu, në një punim të botuar në revistën “Kosova”, të vitit 2005, historiani Izber Hotitrajton çështjen e ripushtimit të Kosovës më 1944, duke dhënë informacione të detajuara për “çlirimin” në fakt, pushtimin e të gjitha qyteteve të Kosovës. Më tej, ai vjen në përfundimin se me ripushtimin e Kosovës dhe të viseve të tjera shqiptare, u demaskua Partia Komuniste e Jugosllavisë (PKJ) dhe Partia Komuniste e Shqipërisë (PKSH), ngase nuk u mbajtën të gjitha premtimet që i dhanë popullit shqiptar për çlirim dhe bashkim kombëtar.²⁶ Ndërsa, historiani Muhamet Shatri, argumenton qëndrimin e tij se Enver Hoxha karshi çështjes së Kosovës, kishte qëndrim të njëanshëm dhe tejet joserioz. Për të dëshmuar këtë ai ofron një thënie të Enver

²⁴ Muhamet Shatri, *Kosova në Luftën e Dytë Botërore 1941-1945*, Instituti i Historisë Prishtinë, Prishtinë, 1997. f. 17-339,

²⁵ Kasem Biçoku, *Lufta Çlirimtare Antifashiste – luftë e të gjithë shqiptarëve*, Sesion shkencor kushtuar “Çështjes kombëtare shqiptare gjatë Luftës Çlirimtare Antifashiste”, organizuar nga Instituti i Historisë i Tiranës dhe Instituti i Historisë i Prishtinës, Studime Historike, 1993 (1-4), Tiranë, 1997, f. 124.

²⁶ Izber Hoti, *Kosova dhe viset e tjera etnike shqiptare nga kapitullimi i Italisë fashiste deri në fund të nëntorit 1944*, Kosova, nr. 26, Instituti i Historisë – Prishtinë, Prishtinë, 2005, f. 219-223.

Hoxhës: “*Pra, vetë popullsitë në mes tyre në Kosovë do të merren vesh dhe do të vendosin se nga të shkojnë*”.²⁷

Studiuesi Shatri më tej thekson që zhvillimi i ngjarjeve më vonë tregoi se edhe pse shqiptarët e Kosovës e shprehën qartë vullnetin e tyre për bashkim me Shqipërinë, edhe pse luftuan kundër Jugosllavisë, e cila i skllavëroi në vitet 1944-1945, PKSH dhe Enver Hoxha nuk e shtruan këtë problem për diskutim me PKJ e as në forumet ndërkombëtare të pasluftës.²⁸ Në anën tjetër, Deklarata e Konferencës së Jaltës në shkurt 1945 vulosi përfundimisht restaurimin e Jugosllavisë në kufijtë e paraluftës, duke i lënë shqiptarët nën Jugosllavi.²⁹

Për qëndrimin e Enver Hoxhës karshi çështjes së Kosovës janë bërë disa punime nga historianë të ndryshëm ku përveç Muhamet Shatrit³⁰, kemi edhe punim nga Hamit Kaba³¹, NdreçiPlasari³² etj.

Një çështje tjetër që është trajtuar në dimensionet të ndryshme dhe nga këndvështrime diametralisht të kundërta nga historiografia shqiptare është çështja e largimit të forcave gjermane nga Kosova. Kontradiktore janë mendimet rreth asaj se është ripushtuar apo është çliruar Kosova, pas largimit të këtyre forcave. Për këtë problematikë detaje të reja sjell studiuesi Marenglen Kasmi në veprën “Pushtimi gjerman i Shqipërisë 1943-1944”.³³ Kështu, në historiografinë shqiptare, në veçanti në atë të Kosovës, më parë ka dominuar teza e diskutueshme se në nëntor të vitit 1944, Kosova u çlirua falë luftës që zhvilloi Lëvizja Nacionalçlirimtare. Mirëpo, një pjesë e

²⁷ Muhamet Shatri, *Mbi qëndrimin e PKSH-së ndaj çështjes së Kosovës në vitet 1941-1945*, Kosova, nr. 26, Instituti i Historisë – Prishtinë, Prishtinë, 2005, f. 245.

²⁸ Po aty.

²⁹ Hamit Kaba, *Kufijtë e Shqipërisë në projektet e Aleatëve të Mëdhenj gjatë Luftës së Dytë Botërore*, Studime Historike, nr.3-4, Tiranë, 2015, f. 223.

³⁰ M. Shatri, *Mbi qëndrimin e PKSH-së...*, f. 249.

³¹ H. Kaba, *Kufijtë e Shqipërisë...*, f. 245.

³² NdreçiPlasari, *Politika e udhëheqjes së PKSH dhe e Enver Hoxhës ndaj çështjes së Kosovës gjatë Luftës së Dytë Botërore*, Studime Historike, 1992 (1-4), Tiranë, 1995, f.79.

³³ MarenglenKasmi, *Pushtimi i Shqipërisë 1943-1944*, (Një këndvështrim në dritën e dokumenteve gjermane), Botime Filara, Tiranë, 2013.

studiuesve që këtë problematik e trajtuan në mënyrë kritike, ka një mendim më ndryshe, duke u mbështetur në argumente të reja, prandaj konstatojnë se *“Kosova dhe trevat shqiptare për rreth nuk u çliruan, por u ripushtuan nga forcat partizane jugosllave e bullgare”*.³⁴

Me gjithë këto kontradikta, mund të konstatojmë që në vitet e para pas Luftës së Dytë Botërore nuk mund të flitej fare për çlirim, por për ndërrim pushtuesish, madje nuk mund të flitej e as të mendohej barazia kombëtare si dhe barazia klasore, sepse fundi i vitit 1944 dhe fillimviti 1945, janë vite të ripushtimit të Kosovës dhe të viseve të tjera shqiptare nga ana e sllavëve të jugut dhe kështu nuk mund të flitej fare as për luftë çlirimtare, as për ndonjë lloj revolucioni çfarëdo qoftë ai. I të njëjtit mendim është historiani Izber Hoti, i cili në një vepër shkencore trajtoi në mënyrë objektive dhe të argumentuar çështjen e ripushtimit të Kosovës nga Serbia më 1944.³⁵

Trajtimi i Luftës së Drenicës nga historiografia shqiptare

Sa i përket Luftës së Drenicës, mund të themi se historiografia shqiptare nuk e ka trajtuar në mënyrën dhe dimensionin e duhur këtë ngjarje të rëndësishme të historisë shqiptare. Kjo është arsyeja që studiuesi Izber Hoti këtë fakt e quan *“heshtje dhe ndriçim të mangët”*, ngase rezistenca e Drenicës, sipas tij, është njëra ndër çështjet që deri më tani më së paku, është studiuar, shqyrtuar, trajtuar dhe vlerësuar në historiografinë shqiptare në përgjithësi dhe në atë kosovare në veçanti. Po ashtu, në historiografinë shqiptare për Luftën e Drenicës janë përdorur edhe nocione të ndryshme, si: revoltë, lëvizje, kryengritje, rezistencë, etj. Por, nuk duhet mohuar fakti se nuk është njësoj si të thuhet Revolta e Drenicës, Lëvizja e Drenicës,

³⁴ M. Shatri, *Çlirim apo ripushtim jugosllav i Kosovës dhe trojeve të tjera etnike më 1944*, Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore (Përmbledhje studimesh), Instituti i Historisë “Ali Hadri”, Prishtinë & Instituti i Historisë, Tiranë, Prishtinë, 2014, f. 241.

³⁵ Izber Hoti, *Orientime dhe qëndrime politike te shqiptarëve në Kosovë*, Shtëpia botuese Faik Konica, Prishtinë, 2010, f. 52-53.

Rezistenca e Drenicës apo Kryengritja e Drenicës. Për më tepër, ka ndonjëautor që këtë luftë e quan edhe rezistencë kundërrevolucionare, shprehje dhe dallime këto të mëdha që ndryshojnë në filozofinë e historisë.³⁶ Jo vetëm për Luftën e Drenicës, por edhe për prijësin e saj, Shaban Polluzhën, nuk janë botuar punime shkencore për të ndriçuar të vërtetën historike deri në fillim të viteve 90-të.³⁷

Për këtë problematikë studiuesi Ali Hadri thotë, që pas çlirimit të Kosovës, një pjesë e brigadave kosovare nbeti në këtë terren, ndërsa pjesa tjetër u nis drejt Sremit e Trieshtës për çlirimin përfundimtar të vendit. Sipas Hadrit *“Ka fundi i vitit 1944 fuqitë reaksionare organizuan rezistencën kundër revolucionare në Drenicë dhe në disa vende tjera. Këto sulmuan Ferizajin, Gjilanin dhe Mitrovicën, duke penguar formimin e pushtetit popullor. Në një situatë të tillë komandanti suprem i UNÇJ, mareshali Tito, më 8 shkurt 1945, lëshoi urdhrin që në Kosovë të vendoset Pushteti Usharak, derisa të mos asgjësohet rezistenca kontrarevolucionare e fuqive reaksionare, gjë që u arrit qysh në mars të vitit 1945”*.³⁸

Në anën tjetër internimet, terrori, burgosjet individuale e kolektive, dhunimet e gjenocidi i ushtruar mbi popullsinë shqiptare, mbështeteshin në urdhëresën e Shtabit Kryesor të Serbisë, i cili më 2 dhjetor 1944 kishte dhënë urdhër për spastrimin e Drenicës dhe viseve përreth saj nga “bandat shqiptare” dhe nga “njësitet e armatosura prej tradhtarëve shqiptarë”.³⁹

³⁶ Izber Hoti, *Në udhëkryqet e historisë dhe të historiografisë shqiptare...*, f. 230-238.

³⁷ Sadri Rexhepi, *Vështrim historik në 64-vjetorin e rënies heroit kombëtar Shaban Polluzhës*, E Djalta Shqiptare në Mbrojtje të Shqipërisë etnike - (8). Sesioni VII shkencor, Shqiptarët gjatë viteve 1878-1948, organizuar nga “Trojet e Arbrit”, Shkup 26 korrik 2009, Prizren 2010, f.660.

³⁸ Ali Hadri, *Historia e popullit shqiptar II*, Universiteti Shtetëror i Tiranës & Instituti i Historisë dhe Gjuhësisë, Enti i Botimeve shkollore i RSS Reparti-Prishtinë, 1969, f.811.

³⁹ FazliHajrizi, *Drenica dhe Lutanët e Turçeçcit*, Lumi i Bardhë, Mitrovicë, 2006, f. 237.

Për dhunën dhe terrorin mbi popullsinë civile shqiptare na sjell detaje studiuesi Lefter Nasi, kur thotë që ajo ishte bërë dukuri e zakonshme nga ana e pushtuesit serbo-sllav, andaj shqiptarëve u është imponuar *Revolta e Drenicës*.⁴⁰ Në fakt si rezultat i rrethanave të krijuara *fundi i vitit 1944 dhe fillimi i vitit 1945 në male dhe në vise të Kosovës mbetën disa grupe të mëdha e të vogla shqiptarësh të cilat nuk kishin besime në njësitet e UNÇJ-së dhe të UNÇSH-së*. Këto grupe u krijuan si rezultat i rrethanave dhe shumë nga këta kundërshtuan vendosjen e “pushtetit popullor”.⁴¹ Po ashtu edhe pas viteve 90-të disa studiues këtë ngjarje e quajnë Kryengritje. Kështu, sipas studiueses Sabile Basha-Keçmezi “*Kryengritja e Drenicës e vitit 1945 është shuar me gjak. Madje ajo jep edhe të dhëna për numrin e shqiptarëve që janë kthyer nga rruga që shkonte në drejtim të Sremit, që sipas saj kapnin shifrën tetë mijë, të cilët të prirë nga Shaban Polluzha janë kthyer në Drenicë*”.⁴²

Ndërsa, sipas studiuesit Sabit Syla, “*Lufta e Drenicës është karakterizuar si luftë për çlirim kombëtar, andaj ajo bëri një kthesë të madhe dhe ndryshoi kursin e Lëvizjes sonë Kombëtare, duke qenë sfiduese për pushtuesin serbo – sllav*”.⁴³

Organizimi i Brigadës së Drenicës

Për gjendjen në Drenicë historiani Islam Dobra ndër të tjera thotë që “*gjendja e tillë e krijuar në Drenicë dhe jo vetëm, shkaktoi njëindinjtë të thellë si tek popullsia shqiptare ashtu edhe te krerët e prijësit e asaj ane. Për t’i bërë ballë situatës së rëndë të krijuar në vend, në dhjetor të vitit 1944 u formua Brigada e Drenicës me*

⁴⁰ LefterNasi, *Ripushtimi i Kosovës, Shtator 1944 - Korrik 1945*, Akademia e Shkencave e Republikës sëShqipërisë, Instituti i Historisë,Tiranë, 1994, f. 151-160.

⁴¹ Izber Hoti, *Forcat e armatosura ne Kosovë gjatë Luftës së Dytë Botërore*, Instituti i Historisë, Prishtinë, 1998, f.157.

⁴² Sabile Basha- Keçmezi, *Vazhdimësia e patriotike e organizatave ilegale 1945-1989*, Kosova, Nr.22/23, Instituti i Historisë, Prishtinë, 2003, f.285-286.

⁴³ Sabit Syla, *Drenica në fund të Luftës së Dytë Botërore*, Studime për historinë e ushtarake, Instituti i Studimeve të Historisë Ushtarake, Tiranë, 2014, f.71.

komandant Shaban Polluzhën".⁴⁴ Ndërsa sipas MehmetRukiqit Brigadën e përbënin gjashtë batalione, të gjitha batalionet përbëheshin nga tri kompani.⁴⁵ Mirëpo, informacione më ndryshe jep historiani NezirÇitaku, i cili në veprën e tij, ndër të tjera, thotë që Brigada e Drenicës u formua pa uniformë ushtarake në përbërje prej 2.500 vetave, të radhitur në katër batalione, qëmë vonë është rritur në shtatë batalione. Batalionet ndahen në çeta dhe në kompani. Kështu në kuadër të batalionit kishte nga 4 kompani, ndërsa kompanin e përbënin 4 toga.⁴⁶

Mangësitë e grupit të Drenicës,⁴⁷ sipas studiuesit Izber Hoti ishin se ai nuk kishte lidhje të nevojshme me botën e jashtme dhe për më tepër nuk gjeti përkrahje as nga shteti amë. Fatkeqësisht, forca e jashtme me të cilën ishin të lidhur disa nga udhëheqësit e bartësit e kësaj lëvizjeje ishin nazifashistët.⁴⁸ Por, sipas Islam Dobrës, para se të fillonte Lufta e Drenicës në Kullën e Hoxhë Binakut (Mullah Januzit) misionarët anglez kishin qenë dy herë.⁴⁹

Shqetësuese tej mase, si për popullsinë ashtu dhe për Brigadën, ishte çështja e statusit të Kosovës. Në këtë kontekst, Brigada e Drenicës, e njohur ndryshe edhe si "Brigada e Shaban Palluzhës" kishte këto qëllime parësore: ndalimin e menjëhershëm të dhunës e terrorit serb në Drenicë e vise të tjera të Kosovës, respektimin e të drejtës së popullit shqiptar për vetëvendosje – bashkim me

⁴⁴ Islam Dobra, *Lufta e Drenicës 1941-1945 dhe NDSH në Kosovë deri më 1947* (Ribotim me zgjerim dokumentar), Shoqata për Ndrichimin e Historisë Kombëtare Shqiptare, Prishtinë, 1997, f. 158.

⁴⁵ Mehmet Rukiqi, *Tahir Berisha*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2008, f. 152-153.

⁴⁶ NezirÇitaku, *Drenica në shekuj*, Ulqin, 2007, f. 354.

⁴⁷ Në veprën e Islam Dobrës, *Lufta e Drenicës 1941-1945...*, spikatën këta krerë të grupit të Drenicës: Shaban Polluzha, Mehmet Gradica, Rexhep Xheli, Miftar Bajraktari, Azem Aruqi, Feriz Boja, Hamëz Istogu, Hazir Xhaka, Mulla Ilias Broja, Rifat Maloku, Sadik Lutani dhe Ukë Sadiku.

⁴⁸ I. Hoti, *Në udhëkryqet e historisë ...*, f. 238.

⁴⁹ Islam Dobra, *Krekë dhe prijës të Lëvizjes kombëtare nga Drenica prej gjysmës së shekullit XIX deri pas Luftës së Dytë Botërore*, Botues - Shoqatat e ndriçimit të Historisë Kombëtare-shqiptare, Prishtinë, 1996, f. 213-214

Shqipërinë dhe largimin e menjëhershëm të forcave partizano - çetnike nga vendi etj.. Për të realizuar këto qëllime, mjet i vetëm mbeti lufta, e cila do të jetë e ashpër ndërmjet forcave të Brigadës së Drenicës dhe forcave pushtuese jugosllave. Në këtë luftë të zhvilluar në janar-mars të vitit 1945 kundër Brigadës së Drenicës e udhëhequr nga Shaban Polluzha, morën pjesë: Brigada e Parë e Kosovës dhe Metohisë, me Zufer Musiqin në krye; Brigada e Bokelit, e njohur me emrin famëkeq “Bokelska”, e 6-ta malazeze; pastaj ajo e KNOJ-it, brigadat IV dhe V të Kosovës. Madje në Luftën e Drenicës u inkuadruan edhe brigadat serbe e maqedonas⁵⁰ etj.

Të dhëna kontradiktore të historiografisë shqiptare për numrin e të vrarëve të Luftës së Drenicës

Sipas Islam Dobrës, Lufta e Drenicës, u zhvillua në janar-mars 1945.⁵¹ Ndërsa historiani Muhamet Shatri, jep të dhëna të detajuara për numrin e forcave ushtarake. Kështu, mbështetur në një raport të prof. Ymer Berishës, të datës 2 tetor 1945, forcat ushtarake që luftuan kundër forcave shqiptare të Drenicës, Vushtrrisë dhe Mitrovicës përbëheshin nga afër 36.000 ushtarë serbë, malazezë, maqedonas, bullgarë dhe fatkeqësisht edhe shqiptarë. Për më tepër, në këtë luftë për vetëm 28 ditë u vranë dhe u plagosën rreth 430 luftëtarë nga Drenica, u dogjën dhe u plaçkitën 450 shtëpi, iu konfiskua i tërë ushqimi e gjëja e gjallë 6.000 banorëve të Vushtrrisë e të Mitrovicës me rrethinë.⁵² Ndërsa, sipas të dhënave që na ofron studiuesi Muhamet Mjeku, mbështetur në të dhënat e Komandantit të Administratës Ushtarake, SavaDërljeviq, ishin mbi 40.000 luftëtarë të huaj.⁵³ Po ashtu, sipas studiuesit Xheladin Shala, kundër

⁵⁰ S. Syla, *Drenica në fund të Luftës së Dytë Botërore*, f.77.

⁵¹ Islam Dobra, *Krerë dhe prijës të Lëvizjes kombëtare nga Drenica prej gjysmës së shekullit XIX deri pas Luftës së Dytë Botërore...*, f.229.

⁵² M. Shatri, *Kosova në Luftën e Dytë Botërore 1941-1945...*, f. 274-275.

⁵³ Muhamet Mjeku, *Kosova në dimrin e vitit 1945*, Neë York, f. 207.

Kryengritjes së shqiptarëve në Drenicë u angazhuan forca të mëdha partizano-çetnike, rreth 40.000 sosh.⁵⁴

Ndërkohë, sipas historianit Islam Dobra, mbështetur në një raport të dhënë nga organet ushtarake, deri më 12 shkurt 1945, Formacioni i Drenicës kishte pësuar këto humbje: të vrarë 393 veta, të plagosur 313, robër të zënë 490, të zënë pa armë 264, të dorëzuar 1.087 dhe prapavijës iu dorëzuan 700 veta. Deri në datën e sipërthënë janë zënë 988 pushkë e mitraloza të rëndë me 70.000 fishekë të llojeve të ndryshme e disa predha dore e pajime të tjera. Sipas raportit ushtria kishte këto humbje: 82 të vrarë, 117 të plagosur dhe 700 të dezertuar.⁵⁵ Megjithatë, sipas hulumtimeve të bëra në Institutin Usharak në Beograd, sipas historianit në fjalë, raporti i humbjeve ushtarake nuk përputhet me të dhënat e lartpërmendura. Sipas regjistrave të të vrarëve dhe të plagosurve, humbjet ushtarake vetëm për Divizionin e 52-të na dalin shumë më të mëdha. Nga dy regjistrat e të vrarëve e të plagosurve dalin 413 ushtarë të vrarë e 8 të plagosur e nëse llogarisim mesataren e 22 regjistrave që ishin, na del se humbjet ushtarake sillen mbi 2.000 apo 3.000 ushtarë të vrarë.⁵⁶

Sipas studiueses Basha-Keçmezi në Drenicë dhe në shumë vende të tjera të Kosovës, në fund të Luftës së Dytë Botërore ushtrohej gjenocid, andaj, sipas saj në historinë e Kosovës vitet 1944-45, do të kujtohen nga popullsia shqiptare si vitet më të përgjakshme në historinë e Kosovës. Kjo për faktin se u pushkatuan mijëra vetë, shumë të tjerë të zhdukur pa gjurmë, mbi 30 mijë u futën në burgje dhe u vendosën në kampe dhe qindra e mijëra emigruan jashtë atdheut.⁵⁷

⁵⁴ Xheladinë Shala, *Vrasja e personaliteteve shqiptare gjatë viteve 1943-1949*, E Djathta Shqiptare në Mbrojtje të Shqipërisë etnike - (8). Sesioni VII shkencor, Shqiptaret gjatë viteve 1878-1948, organizuar nga "Trojet e Arbërit", Shkup 26 korrik 2009, Prizren 2010, f. 264-274.

⁵⁵ I. Dobra, *Lufta e Drenicës...*, f. 291.

⁵⁶ *Po aty*, f. 291-292.

⁵⁷ Sabile Keçmezi – Basha, *Reagimet e forcave nacionaliste në Kosovë ndaj vendimeve të Kuvendit të Prizrenit 1945*, Studime Historike, Viti LXI(XLIV), 1-2, Tiranë, 2007, f.137-138.

Në anën tjetër, historiani Bedri Muhadri, e cilëson Luftën e Drenicës, luftë të përgjakshme, ngase siç shprehet ai ishte situata e pasigurisë së madhe të popullsisë së Drenicës. Por, plaçkitjet, dhuna e terrori i ushtruar në Drenicë nga forcat partizane - çetnike u shpagua nga luftëtarët e Drenicës. Kështu në Prekaz, qysh në fillim të luftës (së Drenicës) u likuidua Shtabi Partizan - Çetnik, i cili kishte bërë terror e masakra në Drenicë e më gjerë⁵⁸, po ashtu luftime u zhvilluan në fshatrat Aqarevë, Ticë dhe Rezallë etj. Për heroizmin e tyre historiani Sylja ndër të tjera shprehet *“luftëtarët e Drenicës, kishin luftuar grykë më grykë, duke lënë të vrrarë shumë pjesëtarë të forcave ushtarake partizane – çetnike.”*⁵⁹

Në anën tjetër, regjimi komunist i Titos, manipulonte me opinionin ndërkombëtar se *“shqiptaret e Kosovës me vullnetin e tyre i bashkohen Serbisë Federative”*. Por, është e rëndësishme të ceket se faktori ndërkombëtar nuk reagoi as kur është vendosur pushteti ushtarak (shkurt-maj 1945), as kur u shtyp me gjak *“kundërrevolucioni në Drenicë”* dhe as kur u organizua Masakra e Tivarit, kur u zhdukën në mënyrën më çnjerëzore 3.600 ushtarët rekrutë të paarmatosur shqiptarë të Kosovës.⁶⁰

Sipas hulumtimeve në Arkivin Qendror Shtetëror (AQSH), në fillim të dhjetorit të vitit 1944, me kërkesën e Shtabi Operativ (SHO) të Kosovës, formacioneve të Ushtrisë Nacionalçlirimtare të Shqipërisë (UNÇSH) e atyre kosovare iu desh të përshkonin zonën e Drenicës. Gjithnjë sipas SHO të Kosovës, gjendja në Drenicë paraqitej shumë e vështirë ngase këtu siç thuhet në dokument *“Reaksioni ishte me baza të forta”*. Madje, thuhet që krahina e Drenicës ishte qendër e reaksionit, në të cilën ishin ngritur në

⁵⁸ Bedri Muhadri, *Sefer Mikushnicave printar i lëvizjes çlirimtare në Drenicë 1941-1945*, E Djathta Shqiptare në Mbrotjtje të Shqipërisë etnike - (8). Sesioni VII shkencor, Shqiptarët gjatë viteve 1878-1948, organizuar nga “Trojet e Arbërit”, Shkup, 26 korrik 2009, Prizren 2010, f. 415-416.

⁵⁹ S. Sylja, *Drenica në fund të Luftës ...*, 79

⁶⁰ Fazli Hajrizi, *Mitrovica dhe Shala e bajgore në fokusin e historisë, (Ngjarje, personalitete historike, arsimore dhe kulturore)*, Libri Shkollor, Prishtinë, 2011, f. 461-463.

kryengritje 700 persona.⁶¹ Të dhënat nga SHO e Kosovës nuk paraqesin saktë gjendjen reale në këtë rajon. Madje, në realitet në Drenicë, forcat e UNÇ, gjetën një gjendje krejt ndryshe nga ajo që pretendonte UNÇJ.⁶²

Meqë nuk kishin mbrojtje nga faktori ndërkombëtar, sipas studimeve të Lefter Nasit, popullsia e Drenicës ishte e detyruar të tërhiqej në pyje për t'u vetëmbrojtur.⁶³ Pra, që të shpëtonin nga ndjekjet e persekutimet shumë fshatarë braktisën katundet e dolën në male, ku nga aty, filluan të sulmonin repartet e ushtrisë jugosllave të vendosura në qytete. Kjo revoltë nuk ishte e nivelit lokal, ngaqë u shtri në shumë qytete si në Ferizaj (fillimi i dhjetorit 1944), në Gjiçan (dhjetor 1944), në Drenicë (dhjetor 1944 shkurt 1945), në Mitrovicë (janar 1945). Sipas studimeve të bëra nga studiuesi i lartpërmendur numri i të revoltuarve arriti në rreth 30.000 veta.⁶⁴

Në këto rrethana tejet të vështira për popullin shqiptar, u miratua Rezoluta për bashkëngjitjen e Kosovës me Serbinë Federale, që binte ndesh me aspiratën e shqiptarëve të cilët ishin shprehur hapur për vetëvendosje dhe bashkimin me shtetin e tyre amë, pra me Shqipërinë. Duhet vënë në dukje se “çlirimi” i Kosovës, siç e quante pushtimin LNÇ-ja dhe “pushtimi sllav” i saj, siç e quanin kundërshtarët e LNÇ-së, në formë dhe në mënyra të ndryshme u kundërshtua nga një pjesë e madhe e popullit shqiptar. Si rezultat, në Kosovë filluan grupet e organizuara kundër LNÇ-së e “pushtetit popullor” të kohës, të cilat masivizoheshin çdo ditë e më shumë. Vlen të përmendet këtu organizata Komiteti Demokratik Shqiptar, që

⁶¹ Lefter Nasi, *Aspektet nga veprimtaria e formacioneve të UNÇSH në Kosovës e në Jugosllavi (tetor 1944-mars 1945)*, Studime Historike, nr. 1, Tiranë, 1991. f.49-63

⁶² *Historia e Popullit shqiptar IV, Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe pas saj 1939-1990*, Instituti i Historisë të Akademisë së Shkencave të Shqipërisë, Toena, Tiranë, 2008, f.146.

⁶³ L. Nasi, *Aspektet nga veprimtaria e formacioneve të UNÇSH në Kosovës e në Jugosllavi (tetor 1944-mars 1945)*, f.49-63.

⁶⁴ *Historia e Popullit Shqiptar IV, Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe pas saj 1939-1990...*, f.341.

u formua në frymën kombëtare, në momente tejet të vështira politike.⁶⁵

Në këtë punim do të përmendim edhe një vepër shkencore të botuar më 1998 nga historiani Izber Hoti, me titull “Forcat e Armatosura në Kosovë gjatë Luftës së Dytë Botërore”. Studimi në fjalë trajton në mënyrë të detajuar Luftën e Drenicës, e cila nuk ishte trajtuar nga historiografia komuniste andej dhe këtej kufirit.⁶⁶

Për më tepër, historiani Fehmi Rexhepi, në një artikull shkencor thotë se pas çlirimit të Kosovës nga fashizmi forcat shoviniste partizane-çetnike, që kishin depërtuar në të gjitha segmentet e organeve të PKJ-së të cilat nuk mund të pajtoheshin me gjendjen e krijuar, ngase duhej të realizoheshin në praktikë vendimet e Bujanit, filluan të depërtonin në trojet shqiptare, duke inskenuar edhe konflikte të armatosura, si shkas për të ushtruar më pas dhunë e terror mbi popullin shqiptar. Në këto kushte, populli i Kosovës (shqiptar-H. A.), edhe një herë, që nga tetori i 1944-ës e deri në pranverë të 1945-ës, u masakrua pamëshirshëm, këtë herë nga njësitë partizane të UNÇJ-së. Në një situatë të tillë, që ishte e padurueshme, populli shqiptar u detyrua të bëjë rezistencë spontane, e cila u përhap thuajse në të gjitha viset e banuara me shqiptarë në ish-Jugosllavi, rezistencë e cila në disa vise (konkretisht në Drenicë H. A.), mori përmasat e një kryengritjeje popullore.⁶⁷ Madje në bazë të disa raporteve, në rastin e ndërhyrjes së Ushtrisë Shqiptare dhe Jugosllave, thuhet se “të gjithë ballistët luftuan kundër nesh, duke vazhduar më tej se, me çlirimin e Kosovës, filloi lufta në Drenicë”, ku afër 12.000 veta u çuan kundër UNÇJ-së. Në këtë raport, si organizata reaksionare përmendeshin edhe “Besa Kombëtare” dhe organizata tëtjera që vepruan, me përfaqësues Ymer Berishën,

⁶⁵ *Po aty.*, f. 169.

⁶⁶ I. Hoti, *Forcat e Armatosura në Kosovë gjatë Luftës së Dytë Botërore*, Instituti i Historisë Prishtinë, Prishtinë, 1998, f.189.

⁶⁷ Femi Rexhepi, *Lufta e shqiptarëve për vetëvendosje e bashkim kombëtar gjatë Luftës së Dytë Botërore*, në: *Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore (Përmbledhje studimesh)*, Instituti i Historisë-Prishtinë dhe Instituti i Historisë-Tiranë, Prishtinë, 2014, f. 148.

MarieShllakun etj. Është e rëndësishme të cekët së në këtë raport Shaban Polluzha cilësohet si kryetar i ushtrisë rebele.⁶⁸

Në fund, mund të themi, se Lufta e Drenicës, zhvilluar në fillim të vitit 1945, fillimisht në Llap, Artakoll, Shalë e më gjerë, kishte karakter mobilizues të një lufte të përgjithshme kombëtare, për çlirim e vetëvendosje të fatit të popullit shqiptar. Ajo nuk kishte karakter lokal apo rajonal, nuk ishte spontane, lëvizje, kryengritje, rezistencë apo revoltë, por ishte luftë me një karakter gjithëkombëtar e organizuar nga prijës për çlirim e bashkim me shtetin amë Shqipërinë.⁶⁹

⁶⁸ Sabit Syla, *Shteti shqiptar dhe çështja e Kosovës 1939 - 1981*, Prishtinë: "Instituti i Historisë - Prishtinë", 2012, f. 105-106.

⁶⁹ S. Syla, *Drenica në fund të Luftës ...*, f. 81.

